

ارزیابی چالش‌های اجرای بانکداری بدون ربا در کشور

حسین میسمی
وهاب قلیچ

۱. مقدمه

© تجربه ۲۸ سال اجرای قانون بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران، حاکی از آن است که نظام بانکی در حوزه‌های مختلف با چالش‌های گوناگونی مواجه بوده است. با توجه به این چالش‌ها، دولت «طرح تحول نظام بانکی» را به عنوان یکی از حوزه‌های تحول اقتصادی مطرح کرد. این طرح مهم که می‌تواند به نوعی، انقلاب نظام بانکداری لقب گیرد، در چندین محور اساسی قابل تصور است. برخی از این محورها عبارت‌اند از: گسترش دسترسی به خدمات بانکی در سطح کشور، تقویت شفافیت و اصول حاکمیت شرکتی، توسعه منابع انسانی، ارتقای سطوح مدیریت بانکی، تجهیز نظام بانکی به فناوری‌های روز، تقویت نرم افزاری و سخت‌افزاری و غیره. به نظر می‌رسد محور بسیار مهم دیگری نیز برای انجام تحول در نظام بانکی قابل تصور باشد و آن چیزی نیست جز ارتقای سطح اسلامی نظام بانکی در کشور.

با بررسی بیش از دو دهه تجربه بانکداری اسلامی در کشور به جرات می‌توان گفت وضع موجود بانکداری اسلامی در کشور با وضع ایده‌آل بانکداری اسلامی فاصله زیادی دارد و به نظر می‌رسد دیگر زمان آن فرارسیده است که در راستای طرح تحول در نظام بانکی، تلاش شود سطح اسلامی نظام بانکی تا حد ممکن افزایش یابد.

۲. آسیب‌شناسی نظام بانکداری اسلامی در کشور

۱-۲. حاکمیت نگاه صرفاً فقهی به بانکداری اسلامی

یکی از چالش‌هایی که نظام بانکداری بدون ربا در کشور با آن مواجه است، مشکل غلبه دیدگاه فقهی صرف در حوزه تدوین مقررات، دستورالعمل‌ها، آیین‌نامه‌ها و عقود مرتبط با بانکداری اسلامی است. منظور از دیدگاه فقهی صرف، دیدگاهی است که فقط بر حل مشکلات فقهی در عمل، توجه دارد و به اهداف، اصول و مبانی نظام اقتصاد و مالیه اسلامی توجه مشخصی ندارد.

به عنوان مثال در عمل شاهد هستیم که بانک‌های فعال در کشور در هنگام اعطای تسهیلات (به ویژه در عقود مشارکتی) با استفاده نادرست از عقد صلح، حقوقی که در عقود اسلامی برای وام‌گیرنده، تعریف می‌شود را به طور کامل از بین می‌برند. به نحوی که هم بانک و هم دریافت‌کننده تسهیلات از ابتدای معامله از اینکه مشارکتی به صورت واقعی انجام نخواهد شد و وام‌گیرنده نیز ناگزیر است نرخ سود مشخص و معینی را به بانک تحویل دهد، مطمئن هستند. انجام این کار گرچه شاید از نظر فقهی و بر اساس جایز بودن صلح ابتدایی در فقه شیعی، فاقد اشکال باشد، لیکن با اهداف شارع مقدس در وضع عقود مشارکتی و مطرح ساختن حقوقی برای طرفین آن در تعارض است (صدیقی، ۱۳۸۷، ص ۱۴).

● راهکارهای پیشنهادی

الف- توجه کافی به کلیات و اصول مالیه اسلامی

در تدوین تمامی آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی بانکداری بدون ربا.

ب- توجه به ماهیت عقود مشارکتی و مبادله‌ای و تدوین ضوابط و شرایط ذیل عقود به گونه‌ای که عقود را از ماهیتی که دارند خارج نکند.

ج- نظارت فعال بانک مرکزی بر تأمین اهداف اقتصاد اسلامی در عمل و جلوگیری از عملیاتی شدن فرآیندها، روش‌ها و شیوه‌هایی که با کلیات بانکداری اسلامی در تعارض‌اند؛ هر چند فاقد مشکل فقهی باشند.

۲-۲. نقص در تأمین عدالت توزیعی

یکی از مهم‌ترین ارکان نظام بانکداری اسلامی برقراری عدالت توزیعی در جامعه اسلامی است. در واقع لازم است نظام بانکداری و مالیه اسلامی در کشور به گونه‌ای اصلاح شود که تمام افرادی که شایستگی دریافت تأمین مالی را دارند، بتوانند از آن بهره‌مند باشند. متأسفانه وضع موجود نظام بانکی در کشور در این زمینه چندان رضایت‌بخش نیست. ناچیز بودن وام‌های پرداختی قرض‌الحسنه، استفاده از سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز در فعالیت‌های سودآور اقتصادی و غیره، همگی نشانه‌ای از بی‌توجهی به عدالت توزیعی در نظام بانکداری بدون ربا در کشور است (چیرا، ۱۳۸۷، ص ۲۴).

● راهکارهای پیشنهادی

الف- نظام بانکی به ارائه وام و تسهیلات به قشرهای مختلف جامعه و همچنین مناطق مختلف کشور (به ویژه مناطق محروم) توجه بیشتری کند.

ب- نظام بانکی ارتباط مشخصی با بانک قرض‌الحسنه و صندوق‌های قرض‌الحسنه برقرار کند.

ج- نظام بانکی با استفاده از تجربه موفق تأمین مالی خرد در سطح بین‌المللی برای ارائه وام به فقرای تولیدی به صورت گروهی توجه ویژه داشته باشد. در این زمینه می‌توان از تحقیقات انجام شده در این حوزه نیز بهره برد (میسمی و شهیدی‌نسب، ۱۳۸۹، ص ۱۳).

۳-۲. چالش صوری بودن اجرای بانکداری بدون ربا

یکی از چالش‌های بسیار جدی که نظام بانکداری بدون ربا در کشور با آن مواجه شده است، چالش صوری‌سازی است. منظور از صوری بودن آن است که طرفین قرارداد، گرچه واقعا قراردادی که امضا می‌کنند، عنوان یکی از عقود شرعی را دارد، لیکن در عمل هیچ‌گونه مضاربه‌ای اتفاق نیفتاده و فقط فاکتورها و برگه‌هایی جابه‌جا می‌شود. وسعت این چالش به حدی است که برخی از پژوهشگران اقتصاد اسلامی و حتی برخی از مراجع عظام تقلید به‌روشنی اعلام کرده‌اند که بخشی از معاملات انجام شده در نظام بانکداری بدون ربا در کشور صوری است. صوری شدن عملیات بانکداری بدون ربا در عقود مختلف منجر به ربوی شدن آن می‌شود؛ چرا که بر اساس اصل فقهی بسیار مهم، عقود، تابع قصود و اهداف طرفین است و اگر طرفین قصد

جدی در انجام معامله نداشته باشند، معامله‌ای انجام نخواهد شد و فقط دریافت پول و بازپرداخت آن به مبلغ بیش‌تر مورد توجه طرفین قرار می‌گیرد که این بی‌تردید رباست.

● راهکارهای پیشنهادی

الف- ارائه عقود اسلامی به صورت متنوع به سرمایه‌گذاران به‌گونه‌ای که انگیزه برای وارد شدن در معاملات صوری کاهش یابد

ب- در نظر گرفتن وظیفه نظارت شرعی برای واحد نظارت بانک مرکزی و ارائه ابزارها و تصویب قوانین مورد نیاز

ج- فرهنگ‌سازی و تفهیم این نکته به ذی‌نفعان نظام بانکی که صوری‌سازی قراردادها موجب بطلان عقود و عدم امکان تصرف متقاضی در وجوه می‌شود

۴-۲. چالش‌های مرتبط با قانون بانکداری

بدون ربا

به‌رغم نقاط قوتی که در قانون بانکداری بدون ربا موجود است، نقاط ضعف مختلفی نیز در آن وجود دارد. به عنوان مثال در قانون کنونی، هیچ تفکیکی بین قرض بدون بهره و قرض‌الحسنه در نظر گرفته نمی‌شود. نتیجه آن است که تمامی سپرده‌های جاری و پس‌انداز، بر اساس عقد قرض‌الحسنه تعریف شده‌اند. این در حالی است که عقد قرض‌الحسنه در اقتصاد اسلامی دارای ویژگی تبریعی (خیرخواهانه) بودن است و نیت فرد می‌بایست نوعی ایثار باشد. بنابراین اگر فردی برای بهره‌برداری از خدمات مالی، حساب جاری افتتاح کند و با اینکه به منظور دستیابی به جوایز بانکی، حساب پس‌انداز افتتاح کند، گرچه قرض بدون بهره به بانک داده است، لیکن نمی‌توان نام آن را قرض‌الحسنه نهاد (موسویان، ۱۳۸۵، ص ۱۳).

● راهکارهای پیشنهادی

الف- تفکیک قانونی حساب‌های قرض‌الحسنه از حساب‌های قرض بدون بهره

ب- تغییر قانونی رابطه بانک با سپرده‌گذاران در سپرده‌های جاری و پس‌انداز از عقد قرض بدون بهره به عقد وکالت

ج- توسعه قانونی ابزارهای مالی اسلامی در حوزه تجهیز و تخصیص منابع

د- ارائه ابزارهای شرعی و قانونی مناسب جهت ارتباط با بانک‌های متعارف و اسلامی در سطح بین‌المللی

۵-۲. نقص در درک و تفهیم کلیات

بانکداری اسلامی و عقود بانکی

اجرای صحیح عقود شرعی در نظام بانکی نیازمند آن است که مدیران و کارکنان بانک‌های کشور به درستی، اصول مالیه اسلامی و همچنین تعاریف و ماهیت عقود بانکی را درک کرده (فهم) و بتوانند آن را به صورت مختصر و با بیانی ساده، به سپرده‌گذاران و دریافت‌کنندگان وجوه نیز توضیح دهند (تفهیم). متأسفانه در حال حاضر، در اکثر موارد نه سپرده‌گذاران و نه سرمایه‌گذاران (و اغلب حتی کارمندان و مدیران بانک) درک مشخصی از

یکی از مهم‌ترین ارکان نظام بانکداری اسلامی برقراری عدالت توزیعی در جامعه اسلامی است.

در واقع لازم است

نظام بانکداری و

مالیه اسلامی در

کشور به‌گونه‌ای

اصلاح شود که

تمام افرادی که

شایستگی دریافت

تأمین مالی را

دارند، بتوانند از آن

بهره‌مند باشند

رابطه حقوقی فرد با بانک در عقود مختلف نداشته و نقل و انتقال وجوه فقط محدود به امضای چند قرارداد شده است. این مسئله به شدت سبب تردید در صحت شرعی اجرای قراردادهای بانکی می‌شود (عیوضو، ۱۳۸۷، ص ۲۱).

● راهکارهای پیشنهادی

الف- تشکیل کمیته‌های فقهی در شعب مرکزی تمامی بانک‌های فعال در اقتصاد کشور (همانند اکثر بانک‌های اسلامی فعال در سایر کشورها)؛ یکی از وظایف مهم این کمیته‌ها معرفی عقود مختلف به ذینفعان نظام بانکی است

ب- در نظر گرفتن معیارهای مرتبط با فهم بانکداری اسلامی در جذب مدیران و کارکنان نظام بانکی

ج- برگزاری دوره‌های آموزشی برای مدیران و کارمندان بانکی توسط کمیته مشورتی بانکداری اسلامی در بانک مرکزی

۶-۲. نبود راه‌حلی جامع در مسئله تأخیر

پرداخت

با آنکه یکی از چالش‌های مهم نظام بانکداری بدون ربا در کشور مسئله بازپرداخت مطالبات بانکی است، لیکن در واقع هنوز راهکار مشخصی به منظور حل مشکل بازپرداخت که هم از نظر اقتصادی قابل قبول باشد و هم با اصول فقهی در تعارض نباشد، طراحی نشده است (موسویان، ۱۳۸۹، ص ۱۳).

● راهکارهای پیشنهادی

الف- تدوین مقررات و آئین‌نامه‌ها به گونه‌ای صورت پذیرد که ریسک نکول در نظام بانکی به حداقل ممکن برسد.

ب- تشکیل بانک جامع اطلاعات و در نظر گرفتن رتبه اعتباری مشتریان برای ایجاد تدابیر تشویقی و تنبیهی و جلوگیری از به تأخیر افتادن پرداخت منابع بانکی در دستور کار قرار گیرد.

ج- کمیته مشورتی بانکداری اسلامی در بانک مرکزی، ضمن برگزاری جلساتی با فقها و صاحب‌نظران اقتصادی، الگوی مناسب فقهی-اقتصادی، برای حل چالش جریمه تأخیر پرداخت را ارائه دهد.

۷-۲. چالش نرخ سود علی‌الحساب

به دلیل آنکه قانون، بانک‌ها را از پرداخت سود علی‌الحساب منع نکرده است، بانک‌ها ضمن سوءاستفاده از این مورد، این نرخ‌ها را محلی برای رقابت با یکدیگر قرار داده‌اند و متأسفانه در بسیاری از موارد، این نرخ‌ها قطعی تلقی شده است و مبنایی برای تسویه می‌باشد. گرچه در نظر گرفتن نرخ علی‌الحساب از نظر دیدگاه صرف فقهی فاقد اشکال است، لیکن انجام این کار باعث شده عملیات بانکداری بدون ربا در کشور، مشابه عملیات بانکداری ربوی در سایر کشورها شده و افراد احساس کنند در بانک‌های کشور به پول، نرخ می‌عین و از پیش تعیین شده تعلق می‌گیرد که رابطه‌ای با فعالیت‌های اقتصادی ندارد. جالب توجه است که مسئله پرداخت سود علی‌الحساب نه در کشورهای که بر اساس نظام بهره کار می‌کنند دارای سابقه است و نه در بسیاری از کشورهای اسلامی که به گونه‌ای بانکداری بدون ربا دارند.

راه‌حل پیشنهادی آن است که بانک‌ها سپرده‌ها را بر اساس تسهیلات تنظیم کنند. در واقع همان‌طور که در بخش تسهیلات بانک‌ها، عقود با نرخ ثابت (مانند فروش اقساطی) و با نرخ متغیر (مانند مشارکت مدنی) دارند، دو نوع کلی از سپرده سرمایه‌گذاری طراحی کنند که هر نوع بتواند زیرمجموعه‌هایی نیز داشته باشد. سپرده نوع اول، وکالت در استفاده از سپرده‌ها فقط در عقود مبادله‌ای است و نوع دوم وکالت در استفاده از سپرده‌ها فقط در عقود مشارکتی است. در این شرایط، بانک‌ها می‌توانند نرخ سود سپرده نوع

اول را از ابتدا اعلام کنند و آن را حتی به صورت ماهانه بپردازند. این نوع سپرده‌ها، مخصوص افراد ریسک‌گریز است. لیکن نوع دوم سپرده‌ها، وکالت در استفاده مشارکتی از وجوه است و نرخ آن‌ها در پایان هر سال محاسبه می‌شود و بانک نمی‌تواند از ابتدا هیچ نوع نرخ برای آن‌ها اعلام کند. حتی بانک در این نوع سپرده‌ها می‌تواند تعهدی به تضمین سود نداشته و فقط اصل سپرده‌ها را تضمین کند. بدین سبب این سپرده‌ها ریسک بیشتری داشته و بازدهی بالاتری نیز دارند. به نظر می‌رسد این دسته از سپرده‌ها مخصوص افراد ریسک‌پذیری باشد که به هر دلیل علاقه‌مند به حضور در بازار سرمایه نیستند. ثمره این بحث آن است که بانک‌ها خزانه‌ای از سپرده‌های وکالتی به شرط استفاده در عقود مبادله‌ای (با نرخ سود ثابت از ابتدا) و خزانه‌ای از سپرده‌های وکالتی به شرط استفاده در عقود مشارکتی (بدون هر نوع نرخ سود قطعی یا علی‌الحساب در ابتدا) ارائه می‌دهند.

۸-۲. نبود استانداردهای حسابداری و حسابرسی خاص بانک‌های اسلامی

اجرای صحیح بانکداری بدون ربا در کشور وابسته به اصلاح معیارهای حسابداری متعارف است، به گونه‌ای که با نیازها و عملیات‌های خاص بانک‌های اسلامی متناسب شوند. به عنوان مثال در حال حاضر بانک‌ها، سپرده‌های سرمایه‌گذاری مختلفی دارند که ماهیت این نوع از سپرده‌ها وکالت است و نه عقد قرض. لیکن با این حال، به دلیل فقدان شیوه‌های حسابداری مناسب، در بانک‌های کشور با این دسته از سپرده‌ها دقیقاً مشابه سپرده‌های قرضی برخورد شده است و اصل و سود این دسته از سپرده‌ها در ستون بدهکاری بانک (در ترازنامه) و جزو هزینه‌های سرمایه به ثبت می‌رسند. همچنین در حوزه حسابرسی نیز هیچ‌گونه معیار و شاخص مخصوصی برای بررسی بانک‌های اسلامی در نظر گرفته نمی‌شود.

● راهکارهای پیشنهادی

الف- استفاده از تجارب سایر بانک‌های اسلامی و موسسات بین‌المللی؛ به عنوان نمونه، تجربه موسسه حسابداری و حسابرسی بانک‌های اسلامی. ب- تشکیل نشست‌های هم‌اندیشی بین متخصصان حسابداری و حسابرسی و اندیشمندان بانکداری و مالیه اسلامی در بانک مرکزی به منظور

دستیابی به استانداردهای حسابداری و حسابرسی بهینه برای بانک‌های کشور.

۹-۲. بی‌توجهی به نظارت شرعی

مسئله نظارت بر بانک‌های اسلامی، به دلیل ماهیتی که دارند، در برخی موارد، ابعاد خاصی پیدا می‌کند. یکی از این موارد مسئله ریسک شریعت است. منظور از ریسک شریعت خطری است که نظام بانکی را از ناحیه انطباق نداشتن فعالیت‌هایی که در آن انجام می‌شود با اصول بانکداری بدون ربا و قوانین مرتبط، تهدید می‌کند. بررسی تجربه نظارت شرعی و حداقل‌سازی ریسک شریعت، حاکی از آن است که اکثر بانک‌های اسلامی فعال در سایر کشورها، توسط نهادهای گوناگونی مانند شورای تخصصی فقهی، شورای فقهی، شورای شریعت، کمیته شریعت و غیره به این موضوع پرداخته‌اند. متأسفانه در کشور ما، هیچ نهادی مسئولیت نظارت شرعی در نظام بانکداری را به صورت مشخص بر عهده نداشته است. این امر باعث شده در موارد بی‌شمار برخی عملیات بانکی با اصول بانکداری اسلامی تطابق نداشته باشد.

● راهکارهای پیشنهادی:

الف- تشکیل کارگروه نظارت شرعی (نظارت بر اجرای قانون بانکداری بدون بهره) تحت اداره نظارت بر بانک‌ها و موسسات اعتباری در بانک مرکزی و تلفیق شورای فقهی بانک مرکزی با آن ب- در نظر گرفتن جایگاه مشخص قانونی برای کارگروه ذکر شده، شامل وظایف مشورتی، نظارتی و کنترلی ج- تلاش برای تشکیل کمیته‌های نظارت شرعی در شعب مرکزی تمامی بانک‌ها و موسسات مالی

۱۰-۲. چالش‌های نهادی، ساختاری و سازمانی

آخرین و شاید مهم‌ترین چالش اجرای صحیح بانکداری بدون ربا در کشور، مشکلات نهادی، ساختاری و سازمانی است. در حال حاضر بانک‌های کشور به منظور اجرای صحیح عقود مختلف (به ویژه عقود مشارکتی) نیاز به سازماندهی خاصی دارند. به عنوان نمونه، در عقود مشارکتی بانک‌ها به عنوان شریک سرمایه‌گذار، لازم است بر پروژه نظارت داشته باشند. به دلیل هزینه‌بر بودن این امر و اینکه هیچ موسسه یا نهادی در کشور وجود

اجرای صحیح عقود شرعی در نظام بانکی نیازمند آن است که مدیران و کارکنان بانک‌های کشور به درستی، اصول مالیه اسلامی و همچنین تعاریف و ماهیت عقود بانکی را درک کنند

کشور است. به عنوان جمع‌بندی بیان چند نکته مفید به نظر می‌رسد:

الف- بی‌تردید ده چالش مطرح شده در این تحقیق، تمامی چالش‌های موجود در حوزه بانکداری اسلامی در کشور نیست. چالش‌های مهم دیگری مانند تسهیلات به شرط سپرده، چالش‌های نظام قرض‌الحسنه، چالش تورم و کاهش ارزش پول و غیره، نیز در نظام کنونی بانکداری کشور وجود دارد، که امکان بررسی آن‌ها در این مختصر فراهم نشده است. ب- فرآیند اسلامی شدن نظام‌های اقتصادی در کشورهای اسلامی، فرآیندی تدریجی و زمان‌بر است. در رابطه با اسلامی شدن نظام بانکداری در کشور نیز این حرف دقیقاً برقرار است. از این رو، لازم است توجه شود که انجام تحول در راستای اسلامی‌سازی نظام بانکداری در کشور، هر چند امری ضروری است، لیکن نمی‌تواند به صورت ناگهانی انجام شود. از این رو، لازم است برنامه بلندمدت تحول در نظام بانکی در راستای بانکداری اسلامی در تعامل با سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، تحت عنوان «سند چشم‌انداز اسلامی‌سازی نظام بانکی در کشور» در بانک مرکزی، تدوین شده و با توجه به این سند، برنامه‌هایی میان‌مدت و کوتاه‌مدت تدوین گردد.

ج- واضح است انجام نشدن اصلاحات، بهتر از انجام ناقص آن است. به بیان دیگر در صورتی که قانون بانکداری بدون ربا اصلاح نشود و از طرفی بخواهیم با نظارت بر بانک‌ها، بر اجرای برخی موارد تأکید کنیم، وضع موجود اگر بدتر نشود، بهتر نخواهد شد.

د- بانکداری اسلامی یکی از زیرنظام‌های نظام اقتصاد اسلامی می‌باشد که ضروری است در تعامل با سایر ارکان‌های اقتصاد اسلامی، مانند دولت اسلامی، قرض‌الحسنه، وقف، زکات، خمس، صدقات و غیره، در مجموع اهداف نظام اقتصادی اسلامی مانند رفع فقر، دستیابی به پیشرفت مادی و معنوی، کاهش نابرابری‌های نادرست اجتماعی، ارائه خدمات مالی به تمامی گروه‌های جامعه و غیره، را تأمین کند. بی‌تردید هر یک از این زیرنظام‌ها که وظایف مشخصی بر عهده دارند، مکمل یکدیگر هستند و هیچ یک از آن‌ها نمی‌تواند جایگزین دیگری باشد. از این رو نمی‌توان از بانکداری اسلامی انتظار داشت به تنهایی تمامی هدف‌های نظام اقتصادی اسلام را تأمین کند. ○

ندارد که بتواند این خدمت را به بانک عرضه کند، بانک‌ها معمولاً هنگام تدوین عقود، سعی می‌کنند با استفاده از راهکارهای مختلف (به طور عمده قرارداد صلح ابتدایی) چالش نظارت را در داخل عقد حل کنند.

افزون بر این نظام آموزش علم اقتصاد و مدیریت مالی در کشور و تربیت استادان و کارشناسان و مدیران اجرایی در حوزه علوم اقتصاد و بانکداری اسلامی با ضعف و نارسایی‌هایی همراه است. از جمله چالش‌های ساختاری اینکه عامه مردم با اصول و قوانین بانکداری اسلامی آشنایی چندانی ندارند و این برداشت نادرست در بین بسیاری از مردم وجود دارد که دریافت و پرداخت هر نوع نرخ سود ثابت در نظام بانکی ریاست. از این رو، همچنانکه آموزش خبرگان کشور در رابطه با نظام بانکداری اسلامی یک ضرورت است، آموزش عامه مردم نیز در این رابطه ضروری است (میسمی و عیوضلو، ۱۳۸۸، ص ۱۳).

● راهکارهای پیشنهادی:

الف- پیشنهاد می‌شود بانک مرکزی با همکاری دولت محترم، مقدمات تشکیل موسسات تقویت‌کننده (موسساتی هستند که با هدف کمک به بانک‌های اسلامی در راستای اجرای صحیح بانکداری بدون ربا تشکیل می‌شوند) در نظام بانکداری اسلامی در کشور را فراهم کند. برخی از این موسسات عبارت‌اند از: موسسات رتبه‌بندی مشتریان، موسسات نظارت بر اجرای عقود مختلف، موسسات پیگیری مطالبات معوق و غیره.

ب- نهادهای آموزشی و پژوهشی بانک مرکزی با ارائه دوره‌های تحصیلات تکمیلی برای دانشجویان و همچنین برگزاری دوره‌های تخصصی برای مدیران، زمینه‌های اصلاح نظام آموزش رشته اقتصاد و مدیریت مالی را در کشور فراهم کنند.

ج- رسانه‌های گروهی از جمله صدا و سیما، ضمن تولید برنامه‌های آموزشی و دعوت از صاحب‌نظران، زمینه‌های آشنایی عامه مردم با مبانی بانکداری اسلامی را فراهم کنند.

۳. نتیجه‌گیری و سیاست‌های پیشنهادی

به نظر می‌رسد یکی از محورهای اصلی طرح تحول اقتصادی که توسط دولت محترم مطرح شده است، بحث تقویت ابعاد اسلامی بودن نظام بانکداری در

پی‌نوشت‌ها:

۱- این مقاله خلاصه‌ای است از گزارشی که در فصلنامه تازه‌های اقتصاد شماره ۱۳۲ به چاپ رسیده است.

۲- به عنوان نمونه محمد جواد محقق به روشنی گفته است که: «هشتاد درصد معاملات انجام شده در چارچوب بانکداری بدون ربا در کشور صوری است» (به نقل از سایت <http://sarafiarman.com/newsdetail-fa.html> - ۲۲-۲۲). تاریخ مراجعه به سایت: ۱۳۸۹/۱۱/۶؛ یا اینکه آیت الله نوری همدانی از مراجع تقلید در این رابطه بیان کرده‌اند که: «متأسفانه ربا هنوز در بانک‌های ایران وجود دارد و فقط شکل آن تغییر کرده است» (به نقل از سایت <http://alef.ir/content/view/۹۲۴۷۶/۱۳۸۸>). تاریخ مراجعه به سایت: ۱۳۸۹/۱۱/۶.

3- AAOIFI: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
4- Enabling institutions

منابع و مأخذ:

۱. چپر، عمر و احمد، حبیب. (۱۳۸۷). حاکمیت شرعی در موسسات مالی اسلامی. (حسین میسمی، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
۲. صدیقی، محمد نجات الله. (۱۳۸۷). ربا، بهره بانکی و حکمت تحریم آن در اسلام. (حسین میسمی، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
۳. عیوضلو، حسین. (۱۳۸۷). اصول و مبانی نظام پولی در اقتصاد اسلامی فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۲۹.
۴. موسویان، سیدعباس. (۱۳۸۶). ابزارهای مالی اسلامی، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۵. موسویان، سیدعباس. (۱۳۸۹). جریمه تأخیر تادیه. تهران: پژوهشگاه پولی و بانکی.
۶. موسویان، سیدعباس. (۱۳۸۵). الگوی جدید بانکداری بدون ربا. فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۲۳.
۷. موسویان، سیدعباس. (۱۳۸۸). نقش شورای تخصصی فقهی در ارتقای سطح مشروعیت و کارایی بانک‌های اسلامی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۳۴.
۸. میسمی، حسین و شهیدی‌نسب، مصطفی. (۱۳۸۹). بررسی تجربه تأمین مالی خرد اسلامی در سریلانکا، نشریه تازه‌های اقتصادی، شماره ۱۲۹.
۹. میسمی، حسین و عیوضلو، حسین. (۱۳۸۸). بررسی ضرورت و نحوه به کارگیری رویکرد تلفیقی در اصلاح نظام آموزش علوم انسانی؛ با تأکید بر اقتصاد اسلامی. فصلنامه علمی پژوهشی روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۶۱.